

УДК 343.985

Ю.М. МИРОШНИЧЕНКО, канд. юрид. наук, Іллічівський районний суд м. Маріуполя Донецької області

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ТАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ В НОВИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ УМОВАХ

Ключові слова: кримінальний процес, планування, організація судового провадження, тактичні рішення, керування судовим процесом

Судове провадження в кримінальному процесі є складним видом соціальної діяльності, цілі якої досягаються оптимальною організацією певної послідовності процесуальних дій. Ця послідовність має бути правильно визначена та з тактичної точки зору ефективно проведена, на що перед усім впливає таке тактико-криміналістичне поняття як планування. Наявність плану, його сумлінне виконання забезпечує організованість, активність, оперативність судового розгляду, сприяє встановленню істини у справі. Проблема планування при розслідуванні злочинів приділялась значна увага ще з 20-х років минулого сторіччя в роботах Т.М. Арзуманяна, В.І. Громова, М.Є. Євгенєва, П.І. Тарасова-Радіонова, Б.М. Шавера, а пізніше – Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, О.М. Колесниченка, Л.П. Дубровицької, А.В. Дулова, О.М. Ларіна, І.М. Лузгіна, Г.М. Мудьюгіна, М.І. Порубова, Н.О. Якубович та ін. На даний час теорія планування досудового розслідування доволі детально розроблена і має перспективи подальшого розвитку та практичного застосування.

Разом із тим, проблематика планування та організація розгляду кримінальних

справ в суді залишалася менш дослідженою. Частково питання планування розглянуті в роботах Л.Ю. Ароцкера [1], Г.Баштового [2], Р.С. Белкіна [3], І. Бібікова [4], М.Й. Вільгушинського [5], Г.А. Воробйова [6], В.К. Гавла та С.Є. Вороніна [7], К. Гаріна [8], В.Г. Танасевича [9], А.Л. Ципкіна [10]. Розробці теми організації судового розгляду присвячені дисертаційні дослідження С.В. Кобилінської [11], О.Ю. Корчагіна [12]. Науковцями організація судового розгляду визначається як система заходів, що складається із визначення цілей, встановлення взаємозв'язку сил і засобів, створення умов для ефективного провадження процесуальних дій, управління судовим засіданням, що забезпечує ефективність, упорядкування процесу розгляду кримінальних справ. Планування розглядається як розумова діяльність судді, спрямована на підготовку судового розгляду кримінальних справ, моделювання ходу судових дій з дослідження доказів, вибір їх послідовності і тактики проведення, визначення забезпечувальних організаційних заходів. Планування є істотним елементом пізнавальної діяльності суду й рішення основної проблеми – подолання інформаційної невизначеності по кримінальній справі. Як відмічає В.Ю. Шепітько, складна судова діяльність повинна бути належним чином організована, а основою тактичної діяльності суду виступає планування [13, с.312]. В.Г. Тихиня додає, що воно має свої специфічні особливості, служить методом організації судового слідства й «дозволяє найбільш раціонально організувати розгляд справи, вести судовий процес цілеспрямовано й активно» [14, с.48]. Проте законодавець під гаслом реформування кримінальної юстиції у напрямку створення рівних можливостей сторін та реалізації принципу змагальності продовжив курс на згортання активності суду в процесі дослідженні обставин кри-

мінального провадження. Зрозуміло, що нові процесуальні умови вимагають кардинального переосмислення змісту тактики суду в цілому та здійснення функцій планування і організації судового провадження зокрема.

Метою статті є обґрунтування необхідності корегування процесуального законодавства у напрямку створення умов для інформаційного забезпечення ефективної тактико-організаційної діяльності судді на початкових етапах судового провадження.

Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) визначено, що головуючий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження (ст.321 КПК). Керувати будь-яким соціальним процесом означає спрямовувати, упорядковувати, організовувати, координувати діяльність його суб'єктів з метою досягнення бажаного результату, тобто здійснювати управлінські функції. Все це повною мірою стосується й судового розгляду, як різновиду соціального процесу, обов'язок керування яким покладено на головуючого суддю, чії дії мають характерні ознаки управлінської діяльності, а відтак вона повинна бути організованою та планомірною. Важливою складовою процесу управління є прийняття керуючим суб'єктом ефективного управлінського рішення, суть якого полягає у виборі із декількох можливих такого оптимального варіанту дій, який дозволить досягти намічених цілей з найменшими втратами часу, сил і засобів. Тактичне рішення суду, як результат аналізу судової ситуації,

спрямоване на організацію судового розгляду кримінальних справ, вибір цілі тактичного впливу на судову ситуацію в цілому чи окремі її компоненти, визначення методів, прийомів і засобів досягнення цієї цілі.

Тактичне рішення включає інформаційну, організаційну та операційну складові [15, с.536]. Аналіз судової ситуації, одержання і обробка інформації про неї приводять до вибору цілі, для досягнення якої приймається тактичне рішення. Вибір цілі дозволяє визначити прийоми й засоби рішення завдання. Ціллю ж будь-якого тактичного рішення є забезпечення поступального руху процесу доказування у напрямку з'ясування всіх обставин кримінального провадження [16, с.164]. Першим етапом процесу прийняття будь-якого цілеспрямованого рішення є одержання інформації про ситуацію, аналіз якої дозволяє визначити фактори, що можуть вплинути на подальший її розвиток, від повноти урахування яких залежить якість розробки того чи іншого рішення. Без інформації, що пов'язує між собою усі управлінські функції, немає планування, немає організації, немає й управління як такого.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що керування судовим процесом може бути ефективним лише за умови його належної підготовки шляхом прийняття організаційно-тактичних рішень, планування судового розгляду, інформаційною базою якого являються матеріали досудового розслідування. Чим раніше матеріали опиняться в розпорядженні суду, тим продуктивнішою буде підготовча діяльність судді, адже здійсненню цілі кримінального провадження – достовірному встановленню обставин правопорушення значною мірою сприяє планування та організація судового провадження, починаючи вже зі стадії підготовчого судового засідання, досягнення мети якого неможливе без по-

передніх аналітичних заходів. На жаль законодавець керувався іншими міркуваннями, коли, по суті, заборонив сторонам кримінального провадження надавати суду будь-яку доказову інформацію до початку судового розгляду (ст.291 КПК), а тому проблема інформаційного забезпечення організаційно-підготовчої діяльності судді не може бути розв'язана тактико-криміналістичними засобами і вимагає законодавчого вирішення.

Цілком очевидно, що авторами КПК з метою максимального розширення засад змагальності використані елементи інститутів цивільного процесуального права, де цей принцип одержав найбільшого розвитку в силу приватноправової природи предмету цивільного процесу. Така рецепція заслуговує схвалення, тим більше, що уніфікація судових процедур в кримінальному провадженні з цивільним та адміністративним судочинством, наскільки це дозволять особливості, обумовлені предметом і завданням кримінального процесу, визначена державою одним з напрямків реформування кримінальної юстиції [17, 18]. Якби ж то законодавець був послідовним, то разом з іншими запозиченнями сприйняв успішно використовуваний у цивільному судочинстві механізм правового регулювання провадження у справі до судового розгляду, завданнями якого є: права кваліфікація спірного правовідношення (визначення характеру спірного правовідношення, матеріальної норми права, яка підлягає застосуванню); визначення предмета доказування, тобто фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи; визначення кола доказів, необхідних для вирішення справи та забезпечення їх своєчасного надання; визначення складу учасників процесу, їх процесуального становища та забезпечення своєчасної явки цих суб'єктів до суду; сприяння урегулюванню спору до судового розгляду (в т.ч.

шляхом примирення), а метою – забезпечення умов для правильного та своєчасного розгляду і вирішення справи по суті [19, с.9–10].

Хіба не такою має бути мета підготовчого судового провадження в кримінальному процесі? Думається, що відповідь очевидна. Основним призначенням цієї стадії є створення умов для успішного проведення судового розгляду, вона є контрольною стосовно досудового розслідування й підготовчо-організаційною щодо судового розгляду кримінального провадження [20, с.146–158]. Завданням підготовчого провадження є процесуальне та організаційне забезпечення проведення судового розгляду, ефективність якого значною мірою залежить від повноти, всебічності та ретельності його підготовки [21, с.5, 11]. Та чи може бути воно по справжньому реалізоване пропонованими законодавцем процесуальними засобами?

Відповідно до ч.2 ст.315 КПК з метою підготовки до судового розгляду суд, серед інших, повинен з'ясувати питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді та вирішити клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, витребування певних речей чи документів. При цьому вважається, що суд визначає коло учасників судового провадження, враховуючи матеріали кримінального провадження та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад, про визнання цивільним позивачем). Серед осіб, про виклик яких можуть клопотати учасники судового провадження, називають, зокрема, свідків обвинувачення та захисту, а також експерта, який може бути викликаний за клопотанням однієї із сторін або судом за власною ініціативою для роз'яснення чи доповнення ним свого висновку (ч.1 ст.356 КПК). За наявності у сторін труднощів при отриманні певних

речей чи матеріалів (доказів) пропонується під час підготовчого судового засідання, у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей чи матеріалів, сприяти учасникам судового провадження в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень тощо [22, с.7–18]. Між тим, залишається незрозумілим, які матеріали кримінального провадження можуть бути використані судом для вирішення означених питань, якщо до початку судового розгляду в його розпорядженні мається лише обвинувальний акт, реєстр матеріалів досудового розслідування та цивільний позов, що навряд чи можна вважати достатньою інформаційною базою для перевірки обґрунтованості клопотань учасників судового провадження щодо виклику свідків, експертів, про витребування речей, матеріалів, документів, маючи на увазі, зокрема, й обов'язок головуючого не допускати до судового розгляду все те, що не має значення для кримінального провадження.

В контексті законодавчого припису про заборону надавати суду до початку судового розгляду будь-які документи окрім обвинувального акту (з додатками), викликають запитання положення ч.1 ст.317 КПК та їх інтерпретація, згідно з якою письмові документи, в тому числі перелік яких наведено у ст.99 КПК, а також інші матеріали, надані суду учасниками підготовчого судового засідання під час його проведення, а також отримані (витребувані судом) за результатами виконання необхідних дій під час підготовки кримінального провадження до судового розгляду, що мають значення для його розгляду, долучаються до обвинувального акту [22]. Відповідно до ст.99 КПК до документів належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, протоколи процесуальних дій, висновки ревізій та акти перевірок, матеріали, зібрані оперативними підрозділами та ін.,

однак надання суду таких документів на стадії підготовки справи до судового розгляду суперечить вимогам ст.291 КПК.

Автор підтримує рекомендації Вищого спеціалізованого суду України, що свідчать про пошук судовою практикою шляхів вирішення проблем організації судового провадження, яка може бути успішною лише за наявності у організатора необхідної інформації. Таке розуміння функціональної сутності стадії підготовки кримінального провадження до судового розгляду цілком узгоджується з нормами ст.317 КПК щодо наповнення кримінальної справи матеріалами (документами), які мають значення для кримінального провадження. Інакше, законодавчий припис, що зобов'язує головуючого за клопотанням учасників судового провадження забезпечити їм можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, за умови заборони надавати суду будь-яких документів окрім обвинувального акту і додатків до нього, втрачає сенс. У цьому зв'язку абсолютно зрозумілими і з точки зору здорового глузду виправданими були намагання прокурорів під час підготовчих судових засідань долучати до кримінальних проваджень матеріали досудових розслідувань, що повсюдно мало місце на початковому етапі застосування нового КПК, але судова практика остаточно схилилася у бік визнання імперативності наведеного вище положення ст.291 КПК.

У цьому ж аспекті суперечливими виглядають положення ч.3 ст.315 КПК щодо розгляду на цій стадії клопотань про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, визначених ч.2 ст.131 КПК, які мають бути вирішені відповідно до правил, передбачених статтями 131–213 КПК. Слід зазначити, що наведені норми з одного боку вимагають від сторін додавати до таких клопотань копії матеріалів, якими вони обґрунтовують свої доводи, а з іншого –

дозволяють суду за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування окремих забезпечувальних заходів. Крім того, додатком до обвинувального акту є позовна заява, що за формою та змістом повинна відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства (ч.4 ст.128 КПК), а отже така заява має, серед іншого, містити зміст позовних вимог, виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину (ч.2 ст.119 ЦПК). Вказане також, певним чином, не відповідає задуму законодавця щодо інформаційної ізоляції судді до початку судового розгляду. До того ж поза увагою залишається наявність низки підстав для скасування вищими інстанціями судових рішень з призначенням нового судового розгляду в суді першої інстанції, коли до головуючого потрапляють усі без виключення матеріали кримінального провадження задовго до початку судового розгляду.

Підсумовуючи викладене, слід дійти висновку про те, що задля гармонізації норм, які регулюють порядок підготовки кримінального провадження до судового розгляду необхідно не так вже й багато, а саме – виключити зі ст.291 КПК останнє речення частини четвертої, що дозволить сторонам надавати суду докази на підтвердження обвинувачення та заперечень проти нього на підготовчих стадіях судового провадження і забезпечить, таким чином, головуючого інформацією, необхідною для ефективної організації судового розгляду. І попри те, що п.5 ч.2 ст.315 КПК наділяє суд доволі широкими дискреційними повноваженнями, аби уникнути різночитань, було б доцільним серед питань, які вирішуються у зв'язку з підготовкою до судового розгляду, передбачи-

ти, зокрема: з'ясування позиції сторін щодо висунутого обвинувачення; з'ясування питання про докази, якими сторони мають намір доводити обвинувачення та заперечення проти нього; визначення обставин, які ніким з учасників судового провадження не оспорується і не вимагають доказування; вирішення питань про виклик свідків, експертів, спеціалістів; вилучення документів та інших матеріалів тощо. Ці доповнення, в свою чергу, визначають в якості перспективних для обговорення питання щодо можливості визнання на стадії підготовчого провадження доказів недопустимими (у разі очевидності такої недопустимості), ухвалення вироку на підставі визнання вини, впровадження інституту звільнення від доказування, обмеження права подання учасниками судового провадження наявних у них доказів під час підготовчого судового засідання. Думається, що позитивне вирішення означених питань сприятиме успішній реалізації одного з актуальних завдань кримінального провадження – забезпечення оперативності судового розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел / Ароцкер Л. Е. – М. : Юридическая литература, 1964. – 223 с.
2. Баштовой Г. План судебного следствия по уголовному делу / Г. Баштовой // Социалистическая законность. – 1952. – № 5. – С. 58–60.
3. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – Волгоград : ВСШ, 1993. – 200 с.
4. Бибиков И. План судебного следствия по уголовному делу / И. Бибиков // Социалистическая законность. – 1951. – № 6. – С. 60–68.

5. Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : монографія / М. Й. Вільгушинський ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2010. – 168 с.
6. Воробьев Г. А. Планирование судебного следствия / Г. А. Воробьев ; отв. ред. : Ю. С. Суховий. – М. : Юридическая литература, 1978. – 80 с.
7. Гавло В. К. Актуальные проблемы поисково-познавательной деятельности в суде / В. К. Гавло, С. Э. Воронин. – Барнаул : БЮИ МВД РФ, 2000. – 42 с.
8. Гарин К. Криміналістику – на службу судебному следствию / К. Гарин // Социалистическая законность. – 1955. – № 9. – С. 13–15.
9. Танасевич В. Г. О предмете советской криминалистики (в порядке обсуждения) / В. Г. Танасевич // Вопросы борьбы с преступностью. – 1976. – № 24. – С. 108–130.
10. Цыпкин А. Судебное следствие и криминалистика / А. Цыпкин // Социалистическая законность. – 1938. – № 12. – С. 44–46.
11. Кобылинская С. В. Криміналістическіе проблемы организации судебного разбирательства уголовных дел в суде первой инстанции: дис. ... кандидата юрид. наук. / С. В. Кобылинская ; Кубанск. гос. аграрн. ун-т. – Краснодар, 2009. – 175 с.
12. Корчагин А. Ю. Криміналістическіе проблемы организации судебного разбирательства по уголовным делам: дис. ... кандидата юрид. наук. / А. Ю. Корчагин ; Кубанск. гос. аграрн. ун-т. – Краснодар, 2002. – 187 с.
13. Шепітько В. Ю. Теория криміналістической тактики : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Гриф, 2002. – 367 с.
14. Тихиня В. Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве / В. Г. Тихиня. – Минск : Вышэйш. шк., 1983. – 159 с.
15. Криміналістика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.
16. Белкин Р. С. Курс криміналістики: в 3 т. / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997–. – Т. 3 : Криміналістическіе средства, приемы и рекомендации. – 1997. – 480 с.
17. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів / схвалена Указом Президента України : від 10.05.2006 р., № 311/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.
18. Концепція реформування кримінальної юстиції України / затв. Указом Президента України : від 08.04.2008 р., № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
19. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду як стадія цивільного процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Бондаренко-Зелінська Н. Л. ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
20. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (особлива частина) / О. Ю. Хабло, О. С. Степанов, М. П. Климчук та ін. – К. : МВС України. Нац. акад. внутр. справ, 2012.
21. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошовий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Х. : Право, 2012. – 664 с.
22. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і криміналь-

них справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» : від 03.10.2012 р., № 223-

1430/0/4-12 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6 (9). – С. 5–23.

Мирошниченко Ю. М. Проблеми інформаційного забезпечення організаційно-тактичної діяльності судді в нових процесуальних умовах / Ю. М. Мирошниченко // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 359–365 [Електронний ресурс].

Обґрунтовується необхідність коригування кримінального процесуального закону в напрямку створення умов для інформаційного забезпечення організаційно-тактичної діяльності судді на початкових етапах судового провадження.

Мирошниченко Ю.М. Проблемы информационного обеспечения организационно-тактической деятельности судьи в новых процессуальных условиях

Обосновывается необходимость корректировки уголовного процессуального закона в направлении создания условий для информационного обеспечения тактико-организационной деятельности судьи на начальных этапах судебного производства.

Miroshnichenko Y.M. Problems of Information Support for Organizational and Tactical Activities of a Judge in the New Procedural Conditions

The necessity of adjusting the criminal procedure law in the direction of creating the conditions for providing information for tactical and organizational activities of the judges in the initial stages of the proceedings are made.

Форум права Форум